

Prevederi referitoare la dreptul de moștenire al pământului în actele de confirmare ale Bulei de Aur (1222)

Gianina Diana Iegar

În Tripartitul lui Werbőczy, accepțiunea termenului de nobil este cea de *homo possessionatus*, persoană care deține în proprietate o suprafață cât de mică de pământ. Această relație de sinonimie este rezultatul unei evoluții îndelungate, aflată în strânsă legătură cu formarea grupului nobiliar și clarificarea statutului acestuia.

Dreptul de proprietate este una dintre trăsăturile principale ale nobilității. Înnobilarea presupunea stabilirea unei relații directe între suveran și supus, materializată prin donarea unei moșii, sau întărirea unei donații deja existente. În Ungaria medievală, dreptul de proprietate al nobilului asupra moșiei primite prin donație regală se transmite prin moștenire, odată cu însuși statutul de nobil. Prevederile legale care definesc și nuanțează dreptul de moștenire al pământului apar în scris pentru prima dată în Bula de Aur (1222), primul act de lege referitor la statutul nobiliar.

Ca și orice act cu valoare de lege, Bula de Aur relevă o situație deja existentă în practică. Conform dreptului cutumiar maghiar, proprietatea este moștenită de către descendenții pe linie masculină, fără a se respecta principiul primogeniturii (proprietatea se împarte în mod egal descendenților de sex masculin). În Bula de Aur, regele nu consideră necesar să menționeze acest lucru, referindu-se în schimb la situația mai specială în care un servitor regal moare fără descendenți de sex masculin. Articolul 4 al actului din 1222 stipulează că, în acest caz, *fiica va dobândi a patra parte din averea <sa>, iar cu privire la rest va hotărî cum va voi el. Iar dacă surprins de moarte nu va putea hotărî, atunci <restul> îl vor primi rudele sale cele mai apropiate. Și dacă nu va avea nici un fel de rude, îl va dobândi regele.*¹

Actul relevă importanța rudelor colaterale, în ultimă instanță a clanului, în ceea ce privește dreptul de moștenire. Definit ca totalitatea descendenților unui strămoș comun, real sau fictiv, propagat prin legăturile de sânge pe linie masculină,² clanul este unitatea socială de bază a grupului nobiliar medieval. De aceea, orice discuție privind dreptul de moștenire implică referiri la evoluția relațiilor în cadrul clanului. Astfel, în perioada anterioară emiterii Bulei de Aur, exista o distincție în statutul legal al pământului: pământul ereditar, care constituia presupusa donație adresată de către rege strămoșului comun, nu putea fi înstrăinat și se transmitea rudelor colaterale în lipsa moștenitorilor direcți; pământul donat de rege unuia dintre membrii clanului, asupra căruia rudele colaterale nu aveau prea multe drepturi, se moșteneau doar pe linie paternă masculină. În cazul în care nobilul era lipsit de moștenitori direcți de sex masculin, pământul revenea regelui. Distincția apare clar în documente la începutul secolului al XII-lea, fiind privită ca un compromis între interesul regelui și cel al clanului,³ însă nu funcționează pe termen lung, pentru că de cele mai multe ori această diferențiere nu se perpetuează în memoria clanului. Astfel, deja în Bula de Aur regele este nevoit să recunoască pământului același statut, legea însemnând de fapt o diminuare a drepturilor regale.

¹ *Documente privind istoria României*, seria C., Transilvania, veac XI, XII, XIII, vol. I (1075-1250), Editura Academiei R.P.R., București, 1951, doc. 137, p. 190.

² Erik Fügedi, *The Elephanty. The Hungarian Nobleman and His Kindred*, Budapesta, 1998, p. 48.

³ Martyn Rady, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*, London, 2000, p. 26.

În anul 1231, Andrei al II-lea revine asupra actului din 1222. Modificările aduse documentului nu sunt vizibile la nivelul dreptului de proprietate. Articolul care prevede acest drept rămâne neschimbat.⁴

Urmașul lui Andrei al II-lea, Bela al IV-lea, nu este dispus să recunoască la început drepturile servienților, considerându-i parveniți și refuzând să discute direct cu ei⁵. Bula de Aur va fi astfel ignorată o mare parte a domiei sale. În 1267 însă Bela al IV-lea este nevoit să confirme statutul din 1222, în mare parte datorită slăbirii autorității sale în urma confruntărilor armate cu fiul său, viitorul rege Ștefan al V-lea.

Prerogativele de bază ale nobilimii rămân aceleași. Modificări vizibile suferă prevederile referitoare la moștenirea domeniului nobiliar, și anume o creștere a ponderii drepturilor clanului în acest domeniu. Cu titlu de noutate, se introduce în noul document articolul cu privire la acțiunile imediate care au loc după moartea unui nobil fără urmași de sex masculin. Regele își rezervă dreptul de a hotărî, împreună cu marii demnitari, soarta acestor domenii, dar numai în prezența rudelor celui răposat. Până în momentul deliberării, familia este responsabilă de administrarea respectivelor bunuri.

Documentul nu precizează nimic cu privire la dreptul nobilului de a-și desemna moștenitorul prin testament, după libera voință, anulându-se astfel dreptul acordat prin Bula de Aur. Până la verdictul definitiv al suveranului, moșiile nu pot fi înstrăinate. Se menționează că regele va ține cont în luarea deciziei de *rânduiala dreptului*. Cum însă legea nu prevede nimic, concluzia logică ar fi că înțelegerea este lăsată pe seama clanului. Există încă în această perioadă confuzii privind dreptul de moștenire între ramurile colaterale, care reflectă momentul trecerii de la familia cognatică – clanul, caracterizat de proprietate colectivă și activitate comunală- la cea agnatică- clanul restrâns, care promovează interesele unui grup mai mic de rude⁶.

În aceeași ordine de idei, un al doilea articol reglementează situația specială a unui nobil lipsit de fii care își pierde viața pe câmpul de luptă: *”moșiile lui, în orice chip vor fi fost dobândite, nu vor trece în mâinile regelui, ci vor trebui să fie lăsate rudelor sau neamului celui mort în luptă și anume astfel ca moșiile lui ereditare, să rămână rudelor sale, iar cele cumpărate sau dobândite de el să le lase aceleia căruia a voit să le dea răposatul pe când era în viață”*⁷. Distincția operată în cadrul statutului legal al pământului este o mențiune singulară, care apare doar în acest document. Faptul că nici Bula de Aur, nici documentul din 1351 nu pomenesc nimic referitor la diferențiere ne determină să credem că cel de al doilea articol referitor la moștenire al actului din 1267, care face încă distincția între cele două tipuri de proprietăți se referă la o situație specifică, care nu poate fi generalizată, și care ne oferă eventual indicii asupra unei situații anterioare.

Pe parcursul secolului al XIII-lea, dreptul comun al *genusului* se întărește în detrimentul celui individual, astfel încât, indiferent de proveniență, pământul unui membru nu poate fi înstrăinat fără acordul celorlalți⁸. Această evoluție este vizibilă în statutele juridice de mai sus, care treptat trec cu vederea dreptul de a întocmi un testament și impun consimțământul rudelor în desemnarea viitorului proprietar.

Carol Robert de Anjou evită constant să reitereze Bula de Aur, ignorând de multe ori prevederile sale. Cel care va întări actul din 1222 va fi Ludovic I, în dieta din 1351, la aproape un secol de la ultima intervenție. Modificările aduse documentului de

⁴ *Documente privind istoria României*, seria C., Transilvania, veac XI, XII, XIII, vol. I (1075-1250), Editura Academiei R.P.R., București, 1951, doc. 210, p. 249.

⁵ Martyn Rady, *Nobility...*, p. 40.

⁶ Martyn Rady, *The “Title of New Donation” in Medieval Hungarian Law*, în “South-Eastern Europe Review”, vol. 79, 4(2001), p. 641.

⁷ *Documente privind istoria României*, seria C., Transilvania, veac XIII, vol. II (1251-1300), Editura Academiei R.P.R., București, 1951, doc. 83, p. 93.

⁸ Martyn Rady, *Nobility...*, p. 26.

confirmare cu această⁹ ocazie sunt substanțiale. Deși Bula de Aur este redată în transumpt, sunt adăugate articole suplimentare care aduc tot atâtea schimbări textului original. Din punct de vedere al statutului nobiliar, transformări importante le suferă reglementările privind moștenirea. Ludovic declară nul paragraful referitor la această problemă din Bula de Aur, adăugând noi prevederi, conform cărora nobilul nu mai are dreptul să întocmească testament. În lipsa moștenitorilor de sex masculin, moșiile trec direct în proprietatea ramurilor colaterale.

Schimbările pe care actul din 1351 le aduce dreptului de moștenire au dat naștere în istoriografia maghiară unei dezbatere privind momentul în care legăturile din cadrul clanului încep să slăbească. Erik Fügedi admite diminuarea unității *genusului*, însă susține că acesta rămâne o forță puternică în societatea maghiară medievală¹⁰, bazându-și argumentația pe prevederile din *Tripartitum* lui Werbőczy. Engel Pál susține că lovitura dată clanului o reprezintă noul tip de lege format în timpul lui Ludovic, ca o reacție la actul din 1351 : *nova donatio*¹¹. Cercetările mai recente întreprinse de Martyn Rady demonstrează însă că diferențierea în cadrul obiceului moștenirii apare încă din secolul al XIII-lea¹², acesta fiind deci momentul în care începe să se manifeste tensiunea între *genus* și *parentela* – familia mica. Rady își argumentează punctul de vedere pornind de la modificările survenite în dreptul de moștenire al fetelor. În primele decenii ale secolului al XIII-lea fetele erau excluse de la moștenirea pământului, pentru că, prin căsătorie, ele puteau înstrăina pământul clanului¹³. Primeau în schimb echivalentul în bunuri mobile al sfertului care li se cuvenea. Cu timpul, în cazurile în care succesorii de sex masculin lipseau, nobilii încep să acorde fetelor pătrimea prevăzută de lege în bunuri imobile¹⁴, preferând ca moștenirea să revină nepoților direcți, și nu ramurilor colaterale. Este deja un prim semn al slăbirii clanului. Există două cazuri în care fetele pot moșteni pământ. În primul rând, nobilul putea pretinde că domeniul care revenea fiicei era cumpărat¹⁵, și nu moștenit. O a doua situație, mai rară, era cea în care proprietarul obținea îngăduința regelui de a întocmi un testament liber. După cum am văzut, în actul de confirmare al Bulei de Aur din 1351 acest drept este retras. Singura modalitate de a lăsa pământ fetelor rămâne acum *praeffectio in filium in heredem masculinum*¹⁶. Aceasta situație la început excepțională devine cu timpul frecventă, și constă în “transformarea” juridică a fiicei în fiu, printr-un act special emis direct de către rege.

În secolul al XIV-lea, destrămarea unității clanului este mult mai vizibilă prin actele emise sub titlul de *nova donatio*, «noua donație». Teoretic, acest titlu este atașat documentelor emise cu scopul de a confirma o posesiune anterioară, pentru care nobilul nu avea un act scris, sau pentru a înlocui un privilegiu pierdut accidental¹⁷. Practic, în opinia lui Engel Pál, el ajunge să aibă rolul de a restrânge drepturile de moștenire ale clanului¹⁸. După 1320, diplomele care conțin acest titlu, solicitate de numeroși nobili, sunt însoțite de o clauză prin care li se retrage ramurilor colaterale dreptul de moștenire a proprietății. De la jumătatea secolului al XIV-lea, această clauză nu mai apare¹⁹, devenind se pare de la

⁹ *Documenta Romaniae Historica*, seria C. Transilvania, vol. X, București, 1977, doc. 86, p. 89-99.

¹⁰ Erik Fügedi, *The Elefanthy...*, p.5.

¹¹ Engel Pál, *The Realm of Saint Stephen. A History of Medieval Hungary. 895-1526*, London-New York, 2001, p. 181.

¹² Martyn Rady, *The "Title of NewDonation"...*, p.646.

¹³ *Ibidem*, p.652.

¹⁴ *Ibidem*, p. 653.

¹⁵ Erik Fügedi, , *The Elefanthy...*, p.33.

¹⁶ Martyn Rady, *Nobility...*, p. 28.

¹⁷ Ioan Drăgan, *Nobilimea românească din Transilvania (1440-1514)*, Editura Enciclopedică, București, 2000, p. 45.

¹⁸ Engel Pál, *op. cit.*, p. 176.

¹⁹ *Ibidem*, p. 183.

sine înteles că doar cei pomeniți în actul de *noua donatie* au drept de moștenire asupra respectivei proprietăți.

Martyn Rady aduce o altă interpretare acestui titlu. Pornind de la ideea că există diplome care exclud moștenitori și nu au mențiunea de *nova donatio*, el adoptă explicația din Tripartit, conform căreia respectivul titlu are rolul de a limita dreptul regal asupra proprietății: *drepturile la proprietate astfel cedate nu mai pot fi cerute de nimeni sub pretextul dreptului regal*²⁰.

Prevederea referitoare la moștenire a actului din 1351 este pusă în slujba intereselor clanului. Trecerea de la familia cognatică la cea agnatică este însă inevitabilă, iar *praefectio* și, eventual, *nova donatione* dovedesc că există mijloace de a ocoli prevederile juridice.

Până la monumentală operă a lui Werbőczy nu mai există documente care să modifice în vreun fel dreptul de moștenire statuat de Ludovic I de Anjou în 1351. *Tripartitul* oferă o altă perspectivă asupra societății maghiare, mult mai complexă și mai detaliată, care ar merita o abordare separată. Însă această lucrare juridică rămâne tributară legislației anterioare și poate fi considerată capătul unei evoluții sinuoase, ale cărei mecanisme nu sunt încă suficient cunoscute, dar care poate fi surprinsă cel mai bine în Bula de Aur și documentele care îi aduc modificări.

The Inheritance of the Land in the Laws confirming the Golden Bull (1222)

Abstract

The right to property was one of the main features of nobility in the Middle Ages, playing therefore an important part in the medieval laws. In Hungary, because of the specific social structure (the kindred – the extended family), the most important feature of property was the inheritance of the land. The first law that clearly enounced the mechanism of the inheritance of the land in medieval Hungary was edited by King Andrew the 2nd in 1222. This law was afterwards modified, in the documents that confirmed the famous Golden Bull. The changes reflect the enforcement of the individual property, but also the dissolution of the social system based on the kindred. The most important change is brought by King Louis the 1st of Anjou, who annulled the right of the nobles to draw up a testament.

Bibliografie

- Documenta Romaniae Historica*, seria C. Transilvania, vol. X, București, 1977.
Documente privind istoria României, seria C., Transilvania, veac XI, XII, XIII, vol. I (1075-1250), Editura Academiei R.P.R., București, 1951.
Documente privind istoria României, seria C., Transilvania, veac XIII, vol. II (1251-1300), Editura Academiei R.P.R., București, 1951.
 Drăgan, Ioan, *Nobilimea românească din Transilvania (1440-1514)*, Editura Enciclopedică, București, 2000.
 Engel, Pál, *The Realm of Saint Stephen. A History of Medieval Hungary. 895-1526*, London-New York, 2001.
 Fügedi, Erik, *The Elephant. The Hungarian Nobleman and His Kindred*, Budapesta, 1998.
 Rady, Martyn, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*, London, 2000.
 Rady, Martyn, *The "Title of New Donation" in Medieval Hungarian Law*, în "South-Eastern Europe Review", vol. 79, 4(2001), p.638-657.

²⁰ Martyn Rady, *The "Title of New Donation" ...*, p. 644.